

Louis Vos is doctor in de geschiedenis en gewoon hoogleraar aan het departement Geschiedenis van de K.U.Leuven. Hij schreef verscheidene boeken en artikelen over de geschiedenis van de Vlaamse beweging, van het nationalisme, van studentenbewegingen en het jeugdwerk in Europa in de twintigste eeuw. Hij is o.m. voorzitter van het Studiecentrum Oorlog en Maatschappij (SOMA) en redactielid van *Wetenschappelijke tijdingen*.

Louis Vos has a doctorate in history. He is a professor of Contemporary History and Head of the Department of History at the K.U.Leuven. He wrote several books and articles on the history of the Flemish movement, on nationalism, and on the student movements in twentieth-century Europe. He is a.o. chairman of the Centre for Historical Research and Documentation on War and Contemporary Society (SOMA-CEGES) and a member of the editorial committee of *Wetenschappelijke tijdingen*.

Hoewel de bijdragen aan deze bundel betrekking hebben op uiteenlopende situaties in verleden en heden, kunnen – ter afronding van dit boek – toch enkele interessante overeenkomsten en verschillen worden geconstateerd, of elementen worden aangegeven die bij het historische onderzoek naar nationale bewegingen een rol spelen. Ze liggen op het terrein van de fasering van de historiografie, het type historische onderzoek dat werd uitgevoerd, de gekozen conceptuele kaders, de factoren die van belang zijn voor de natievorming en de maatschappelijke taak van de historicus.

FASEN

Anders dan lange tijd werd aangenomen, lijkt de geschiedschrijving van nationale bewegingen geen eenvoudig lineair proces te zijn van een 'geëngageerde' naar een 'wetenschappelijke' benadering. Dat blijkt duidelijk uit de evolutie van de geschiedschrijving van de Vlaamse beweging. Eerst werd de geschiedenis ervan uitsluitend geschreven door auteurs gegroeid uit de beweging, waarvan sommigen trouwens gevormde historici waren, met de bedoeling de beweging te doen groeien. Het ging dan om het vastleggen van wat Vlaamsgezinden hadden beoogd, gedaan en bereikt, en om een afweging van de impact die de beweging en het Vlaams nationalisme hadden op de bredere samenleving. De volgende fase van een wetenschappelijke benadering die niet op de eerste plaats gericht was op het bevorderen van de beweging, maar zich richtte op het ontmaskeren van mythen die in de fase van de bewegingsgeschiedenissen waren ontstaan, bleek echter niet de laatste te zijn. Aan de ene kant werd door het op de voorgrond treden van een nieuwe cultuurgeschiedenis enerzijds meer aandacht besteed aan de culturele aspecten van de beweging, maar anderzijds ook onderzoek gedaan naar de veranderende flamingantische representaties (Boerenkrijg, Tijl Uylenspiegel, 1302), en gingen de meest radicale auteurs verder tot de complete deconstructie van de Vlaamse natie als iets wat niet 'reëel' was. Verder probeerden politieke en sociale

historici de evoluties van de verschillende nationale bewegingen en identiteiten in België op elkaar te betrekken en hun interactie in de bredere politieke geschiedenis te verhelderen.

Tegelijkertijd bleef een partizane geschiedschrijving bestaan, die zich richtte op een hyperrealistische beschrijving van gebeurtenissen en daden (vooral over de collaboratie in de Tweede Wereldoorlog), en daarbij alle apologetiek vermeed. Door haar absolute neutraliteit en het achterwege laten van bredere contextuele inbedding is deze historiografie meer een acte van piëteit dan een poging om meer inzicht te krijgen in het verleden. Ze kan wel gegevens aanreiken voor een echte geschiedenis maar is voorlopig zelf vooral propaganda. Verder werd door een recente polemiek opnieuw duidelijk dat ook de zichzelf als wetenschappelijk presenterende historiografie toch niet ontsnapt aan de maatschappelijke inbedding van de auteurs, of althans dat hun producten door historici uit een andere inbedding als gekleurd worden gepercipieerd.

De geschiedschrijving van de Waalse beweging kwam later op gang dan die van de Vlaamse, en had op vergelijkbare wijze aanvankelijk een militant karakter want gericht op het legitimeren van de Waalse eigenheid tegenover de Belgische en bevorderen van de beweging. Anders dan in Vlaanderen werd het universitair historische onderzoek niet de motor van de historiografie. Ze stootte ook op de moeilijkheid dat er geen samenvallen was van de Waalse ruimte met de Franstalige gemeenschap en er dus een zekere spanning ontstond tussen de regionale Waalse eigenheid en de verdediging van de francophonie in België. De voornaamste vraag nu is die van de samenhang tussen de Waalse samenleving en de Waalse identiteit. Dat een aantal promotoren van de Waalse beweging die uitsluitend definiëren in termen van regionalisme en zich uitdrukkelijk distantiëren van een beschrijving ervan in termen van nationalisme, wijst eveneens op de nog sterke verwevenheid van de visie op het verleden en de actuele politieke actoren.

Maar de verbondenheid van politiek en maatschappij met de historiografie over nationalisme en nationale bewegingen is nog groter in Oost-Europa, in Polen, Rusland, Litouwen, Wit-Rusland en Oekraïne. De historische interpretaties en de representatie van de nationale bewegingen staan er helemaal in het teken van de geopolitiek al zijn er wel enige aanzetten van een evolutie naar een meer pragmatisch wetenschappelijke benadering. Die dienstbaarheid aan de politiek vinden we ook sterk in Catalonië, dat intussen binnen het federale Spanje een autonome positie heeft verworven, waar zelfs de geschiedenis van Catalonië gelijkgesteld wordt met de geschiedenis van het Catalaans nationalisme, en geprobeerd wordt een geschiedenis van Catalonië te schrijven alsof er geen geschiedenis van Spanje bestond. Voor de geschiedenis van de 'onvoltooide natie' Bretagne is dat nog sterker het geval, en is de historiografie nog helemaal beheerst door de tegenstellingen binnen de samenleving tussen voor- en tegenstanders van

een project tot verdere uitbouw van de Bretoense natie, tegenstellingen die ook mee bepaald worden door generatieverschillen tussen de historici.

TYOLOGIE VAN HET HISTORISCHE ONDERZOEK

Er blijken in de benadering van nationalisme en nationale bewegingen verscheidene types van historisch onderzoek naast elkaar te bestaan. De oudste is die van de bewegingsgeschiedenis, die aanvankelijk vaak als een alternatieve en door de officiële historiografie veronachtzaamde of zelfs 'verdonkermaande' geschiedenis werd gepresenteerd, en waarin een zekere zwart-wit tekening van helden en schurken aanvankelijk de toon aangaf. Het was een geheel naar binnen gerichte geschiedschrijving, zowel in de beschrijving van het gebeurde als in het beoogde publiek. Het moest de medestanders overtuigen van de rechtvaardigheid van de zaak en hen geestdriftig maken om verder te ijveren voor het doel van de beweging.

Een tweede benadering was die van het ontmaskeren van mythen die in de bewegingsgeschiedenissen rond sommige gebeurtenissen werden geweven. Verder nog gingen de pogingen om de manier waarop de hele beweging erin werd voorgesteld te 'deconstrueren' en duidelijk te maken hoe de representatie van die eigen geschiedenis paste in het kraam van een zekere elite die de 'massa' probeerde voor haar karretje te spannen. De 'deconstructie' kon zover gaan dat de 'echtheid' van basiselementen, als nationale identiteit en de rechtmatigheid van de beweging werden in vraag gesteld. Het is vanzelfsprekend dat in een dergelijke benadering het gevaar kan schuilen van een zeker reductionisme, dat nationalisme en nationale identiteit louter gaat beschouwen als een instrument van macht, van sociaal-economische belangen, of van een bepaalde ideologie of *Weltanschauung*, zonder nog aandacht te hebben voor de authenticiteit ervan en haar eigen aantrekkingskracht.

Een derde benadering was die van het terugplaatsen van de bewegingsgeschiedenis in de bredere maatschappelijke ontwikkeling. Waarbij vooral gezocht werd naar de maatschappelijke factoren die op sociaal, economisch en politiek vlak bijdroegen tot het ontstaan van een bepaalde nationale gemeenschap. Daarbij werd ook rekening gehouden met de sociale functies die de nationale gemeenschap vervulde en met de verwevenheid van de nationale kwestie en de sociale realiteit, zoals bv. in Brussel. Tegelijk werd onderzocht hoe doelstellingen en verwezenlijkingen verbonden waren met die van andere stromingen in de samenleving of van instellingen – zoals de arbeidersbeweging of de Kerk – en gezocht naar een verklaring voor het in bredere kring groeien van sympathie of afwijzing voor een bepaalde nationale beweging. In die benadering bleef het onderzoek niet beperkt tot wat militanten of medestanders deden, maar werd ook gepeild naar de weerklink ervan in de publieke opinie.

Ten slotte kon de klemtoon worden gelegd op de manier waarop het nationale de dagdagelijkse realiteit van de leden van een gemeenschap kleurde, en

hoe culturele keuzes en interpretaties haast ongemerkt beïnvloed werden door wat Michael Billig '*banal nationalism*' heeft genoemd.

CONCEPTEN

De studie van nationale bewegingen en nationalisme maakt gebruik van verscheidene concepten die gehanteerd worden om de evolutie ervan onder woorden te brengen. Op het niveau van de etnisch-culturele inhoud van de nationale identiteit, werd aandacht besteed aan de verschuivingen op het terrein van de gemeenschapsvorming, de verbondenheid met een bepaalde sociale klasse, de ideologische legitimering ervan en de symbolen die van dit alles uiting geven. De diverse stadia van een nationale beweging kunnen aanleiding geven tot het typeren van een niet-dominante natie als een sub-natie van de grotere staatsnatie, als een anti-natie ('*nation-against-the state*'), als een natie onder de paraplu van een bredere staat ('*substate-nation*'), als een volwaardige natie in een federaal of confederaal verband, of eenvoudig als een natiestaat.

Of een regionale beweging toch ook in een of andere vorm een nationale beweging is, hangt af van de definitie die men aan nationale beweging geeft. Maar het kan voorkomen – zoals in het geval van de Waalse beweging – dat de militanten het etiket 'nationale' of 'nationalistische beweging' vermijden vanwege hun overtuiging dat nationalisme per definitie radicaal-rechts en antidemocratisch is. De wetenschappelijke theorievorming op het terrein van natie- en nationalisme heeft deze assumptie intussen al lang verworpen, maar in de Belgische context willen Franstalige en Waalse politici dat niet zien omdat ze nationalisme enkel identificeren met extreem-rechts Vlaams-nationalisme.

Een belangrijke reden voor het onbegrip tussen Franstalige en Nederlands-talige gemeenschappen in België is – behalve op het genoemde vooroordeel – ook gebaseerd op het al dan niet erkennen van het recht van een gemeenschap op cultureel vlak – zoals het gebruik van talen in het openbare leven – binnen het eigen territorium maatregelen te nemen die het recht van de individuen beperkt. Terwijl dit vanzelfsprekend wordt aanvaard voor gevestigde staten, worden de '*community rights*' die de Vlaamse gemeenschap mag opleggen, in België de facto door de Franstalige gemeenschap verworpen als zijnde in strijd met de '*individual rights*' van de burgers. Deze verschillende rechtsopvatting leidt automatisch tot een zeker taal-imperialisme van Franstaligen als ze zich niet willen neerleggen bij de taalregelingen op het territorium van de Vlaamse gemeenschap, en zorgt voor een chronisch oploeiende koude oorlogssfeer tussen beide gemeenschappen. Het is duidelijk dat ook in andere staten waar oppositionele nationale bewegingen rechten proberen te veroveren voor de eigen gemeenschap via het doorvoeren van '*community rights*' binnen het eigen gemeenschapsterritorium waarvoor de beweging opkomt, met vergelijkbaar onbegrip van het dominante staatsnationalisme heeft af te rekenen.

Identiteiten – ook nationale identiteiten – zijn overigens niet exclusief en hoeven elkaar niet noodzakelijk uit te sluiten. In vele gevallen is er sprake van verschillende niveau's en van *'overarching identities'*. Mensen kunnen binnen de eigen nationale gemeenschap opereren als Catalaan, Bretoen of Vlaming, maar tegelijk toch ook staatsburgers zijn van Spanje, Frankrijk of België. Ze beleven dat meestal pas bewust als ze in het buitenland zijn. Ze kunnen zich tegelijk met enthousiasme inzetten voor een verdere uitbouw van de Europese Unie, en zich na verloop van tijd een zekere Europese identiteit eigen maken. Daartoe draagt natuurlijk het gebruik van de gemeenschappelijke munt bij, die meteen ook de meest uitgesproken vorm van dagelijks Europees 'banaal nationalisme' vertegenwoordigt. De euro is immers behalve een economisch instrument ook een symbool.

Symbolen ten slotte zijn erg belangrijk. Identiteiten bestaan niet echt in gestolde vorm, tenzij precies als symbolen. Het is significant dat bv. zelfs het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest een eigen 'nationaal symbool' – de gele moeraslelie op een blauw veld – en zelfs een eigen 'nationale' feestdag is gaan kiezen nadat de staatshervorming haar instellingen had gecreëerd. Dergelijke symbolen dienen als herkenningspunt voor de gemeenschap. Ze zijn belangrijke dagelijkse herinneringen – in het voorbeeld van Brussel op wegwijzers, officiële mededelingen en in nauwelijks opgemerkte vlaggen die aan zijgevels van instellingsgebouwen hangen – die verwijzen naar het simpele 'bestaan' van de gemeenschap. Ze mogen dus in het historische onderzoek niet vergeten worden.

FACTOREN BIJ NATIEVORMING

Enkele factoren die een doorslaggevende rol speelden bij het ontstaan van een nationale beweging of van een natie, en die in de bijdragen ter sprake kwamen, stellen we hier even opnieuw aan de orde. Een eerste belangrijk aspect is de geografie en de geopolitieke situatie. Zeker in Oost-Europa is die geopolitieke context van zeer groot belang, maar hij geldt ook voor West-Europa. Die context moet dus in het historische onderzoek naar naties en nationale bewegingen worden betrokken. Oorlog en bezetting, bevrijding – al dan niet tussen aanhalingstekens – en naoorlogse compensaties of bestraffingen kunnen in het collectieve geheugen van bepaalde gemeenschappen diep sporen nalaten die zelfs generaties later nog erg levend zijn. Dat was het geval voor de nawerking van de Eerste en van de Tweede Wereldoorlog, maar ook voor de Spaanse burgeroorlog.

De cumulatie van 'onrechtvaardige gebeurtenissen' uit een verder verleden, of het opnieuw opdelfen ervan door de nationalistische beweging als een plots voor de natie relevant feit, kunnen bijdragen tot een verheviging van het nationale bewustzijn. Vele voorbeelden zijn te vinden in Oost-Europa, in de anti-Russische houding in Polen, die eigenlijk nooit is weggeweest, maar waar door een officiële historiografie in de communistische tijd alle frictiepunten en problemen

uit de geschiedenis werden verzwegen of weggemoffeld, en die nu met veel meer nadruk worden naar voren gehaald. Het is ook zo in de Baltische staten waar na het losscheuren van de Sovjet-Unie musea van de bezetting werden opgericht, die de periode behandelen van 1939 tot 1989, met zowel de Sovjet-Unie als Nazi-Duitsland als bezetters.

De tegenstellingen tussen centrum en periferie is een van de belangrijkste factoren in de oude staatsnaties als Spanje, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk, die de centralisatie het sterkst hebben doorgevoerd, en de perifere gebieden zowel politiek, sociaal-economisch als cultureel op zo een manier behandelden, dat de inwoners ervan de indruk kregen in een soort tweederangs wingewest te leven. Dat versterkte natuurlijk de gemeenschapsvorming in die regio's zoals Catalonië, Bretagne of de '*Celtic fringe*' van Ierland, Schotland en Wales. De ongelijke sociaal-economische ontwikkeling werd op zijn beurt een cement voor het aaneensluiten van de perifere gemeenschap tegen de als onrechtvaardig gevoelde centrale politiek op economisch vlak. Het verbinden van de verdediging van een sociaal-culturele eigenheid met de verdediging van de materiële belangen van de gemeenschap – zo heeft Hroch al eerder betoogd – vormde de belangrijkste 'chemie' voor een succesvolle overstap van fase A en B naar de fase C van massa-aanhang in een nationale beweging van een niet-dominante cultuurgemeenschap. Voor de Vlaamse beweging speelde dat een rol tot in de tweede helft van de twintigste eeuw, voor de Waalse vanaf de jaren 1960, en voor de positie van het Vlaamse onderwijs in Brussel zijn vandaag ook weer sociaal-economische factoren van groot belang.

In de vorming van de nationale gemeenschap spelen al eerder bestaande instellingen of gemeenschappen, zoals de Kerk of de arbeidersbeweging, een belangrijke rol. Soms zijn zij vooral de dragers van de nationale eigenheid. Daarvan zijn vele voorbeelden te vinden zowel in Oost- als in West-Europa. De rol die priesters en seminaristen in sommige bewegingen spelen, kan in andere vervuld worden door militanten van de bestaande arbeiders- of boerenbeweging, of door een socialistische of populistische beweging die het programma van de nationale beweging tot de hare maakt. Pas immers als er op een of andere manier inderdaad een massa-aanhang kan worden gecreëerd ontstaat de mogelijkheid dat de kleinere nationale gemeenschap ook echte eigen instellingen zal krijgen. Eens die – zoals in Spanje en België – ontstaan zijn, nemen die van 'de beweging' de rol over van consolidering van de nationale identiteit. Aangezien instellingen veel stabiel zijn dan een op voluntarisme gesteunde sociale beweging en de neiging hebben zichzelf te continueren – afgezien van burgeroorlog of internationale conflicten – is de kans groot dat de nationale beweging die dit stadium heeft bereikt, voor generaties zeker kan zijn van een uitbouw van de eigen identiteit.

Ook de netwerken tussen verschillende nationalistische bewegingen en militanten waren een factor. Al in de negentiende eeuw verscheen in Vlaanderen

een tijdschrift met de veelzeggende titel *De taalstrijd hier en elders* die de Vlaamsgezinden de indruk gaf niet alleen te staan. Voor het interbellum waren de georganiseerde contacten tussen Vlaams-nationalisten en de Bretoense nationalistekend. Ook na de Tweede Wereldoorlog ontstonden netwerken tussen 'volksnationalisten', die zich kantten tegen het 'staatsnationalisme' van de gevestigde orde. Sinds de uitbouw van de Europese Unie werd er in een vergelijkbare lijn een niveau gecreëerd van het Europa van de regio's, waarbij de overheid van de Vlaamse Gemeenschap een belangrijke rol speelde. Het gevoelen zich als nationalist tegelijk internationaal te kunnen profileren, vormde vaak een belangrijke steun om door te gaan met de natievorming. In Europa dient vandaag de Europese Unie als politiek dak voor zowel de bestaande natiestaten als de opkomende nationale gemeenschappen op 'regio'-niveau. Het vormt een garantie voor een verdere vreedzame afronding van een proces van herverkeveling van politieke bevoegdheden tussen de oude natiestaten en de nieuwe nationale 'substate' staten.

DE MAATSCHAPPELIJKE ROL VAN DE HISTORICUS

Er werd in bovenstaande bijdragen enkele keren voor gewaarschuwd dat de historici niet al te gemakkelijk zouden denken dat zij, hoog boven het gewoel van de gebeurtenissen verheven, als de goden op de Olympos, in staat zouden zijn de geschiedenis van de nationale bewegingen en de nationale gemeenschappen te schrijven. Ook voor de historici geldt dat *"onze overtuigingen ons onderzoek voeden"* en dat het *"arrogant"* zou zijn te denken dat *"wij als historici los staan van de maatschappelijke ontwikkelingen"*. Daarvan zijn inderdaad vele voorbeelden te vinden. Maar ontslaat die vaststelling dan de historicus van zijn eigen maatschappelijke rol?

Hoewel hij er zich van bewust is dat hij zich niet helemaal kan onttrekken aan de invloed van wat er rondom hem gebeurt, lijkt het mij toch zijn roeping te zijn – of hij nu in of buiten de nationale beweging staat die hij bestudeert – te streven naar een zo kritisch mogelijke analyse van de voorbije gebeurtenissen en naar een zo evenwichtig mogelijke synthese van de evolutie van de beweging én van de nationale gemeenschap. Zijn beste leidraad daarbij lijkt mij de eenvoudige suggestie te zijn van de bekende Britse historicus Peter Gay enkele jaren geleden op een congres over engagement van historici: *"tell the truth, the rest is commentary"*.

Natuurlijk zal de laatste en definitieve waarheid nooit verteld (kunnen) worden, zijn er nog heel wat bronnen niet toegankelijk en komen er uit het evoluerende heden telkens nieuwe vragen naar voren zodat iedere generatie opnieuw haar geschiedenis schrijft. Maar dat betekent niet dat de geschiedschrijving ter plaatse trappelt. Er is toch ontegensprekelijk vooruitgang in ons inzicht en in de verwetenschappelijking van onze benadering van het verleden. Die vooruitgang mag dan niet rechtlijnig verlopen, zoals verscheidene bijdragen hebben

aangetoond, en oude tegenstellingen en overtuigingen van historici kunnen opnieuw opduiken en de interpretaties kleuren, maar anderen hebben dan toch aangeduid dat bv. de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* uit 1998 een veel kritischer toon aansloeg en een evenwichtiger beeld liet zien van het verleden, dan de eerste *Encyclopedie* uit 1973-1975. De heldenverering werd toch geleidelijk vervangen door een meer evenwichtige benadering en de 'fouten' van de beweging werden minder 'met de mantel der liefde bedekt'.

Zelfs als – of juist omdat – de historicus door de gemeenschap waarover hij schrijft betaald wordt via de financiering van de universiteit waartoe hij behoort, heeft hij de taak zijn vak volgens alle regels te beoefenen, en ook op het eerste gezicht onaangename aspecten uit het verleden van de gemeenschap aan het licht te brengen. Zijn belangrijkste maatschappelijke opdracht bestaat er immers in zo integer mogelijk te zoeken naar de waarheid. De waarheid bevrijdt. Een meer waarheidsgetrouw beeld brengen van ontstaan en ontwikkeling van de nationale identiteit is een bijdrage leveren aan een betere gemeenschap. De historicus kan die gemeenschap helpen zich te bevrijden van vooroordelen en waandenkbeelden over het verleden.

The contributions to this volume refer to a variety of situations, both in the past and the present. Yet, for the purpose of rounding off this book, a few interesting similarities and differences may be observed, or elements may be indicated that play a role in historical research into national movements. These elements are to be found in the area of the phasing of the historiography, the type of historical research that has been carried out, the selected conceptual frameworks, the factors which are important for the creation of the nation and the social task of the historian.

PHASES

In contrast to what had been assumed for a long time, the historiography of national movements appears not to be a simple linear process from a 'politically committed' to a 'scientific' approach. This is evident from the evolution of the historiography of the Flemish movement. At first, the history of the movement was exclusively written by authors who had grown up in the movement, some of whom were in fact trained historians. The historiography was intended to aid the growth of the movement. The purpose was to record what supporters of the Flemish movement had attempted, done and achieved, and to consider the impact of the movement and Flemish nationalism on society in general. The next phase of a scientific approach, which did not address the promotion of the movement, but rather tried to expose the myths, which had emerged during the phase of the histories of the movement, proved not to be the last one, however. Placing the new cultural history in the limelight drew, on the one hand, more attention to the cultural aspects of the movement, but on the other hand, also led to research into the changing representations of the Flemish militants (the Peasants' Revolt, Tjil Uylenspiegel, 1302). Thus, most radical authors went on to the complete deconstruction of the Flemish nation as something, which was not 'realistic'. Moreover, political and social historians tried to relate the evolutions of the

various national movements and identities in Belgium and to shed a light on their interaction in the broader political history.

At the same time a partisan historiography continued to exist as well. This focused on a hyperrealistic description of events and deeds (especially concerning the collaboration during the Second World War), and thus avoided any form of apologetics. Because of its absolute neutrality and the omission of any broader contextual perspective, this kind of historiography is carried out more as an act of piety than an attempt to gain a better understanding of the past. It can provide data for a true history, but itself consists mostly of propaganda. Moreover, recent polemics has proven that even the historiographers claiming to use a scientific approach, do not escape social involvement. Their work is perceived, at least by historians, with a different philosophical background as being biased.

The historiography of the Walloon movement got started at a later date than that of the Flemish movement. At first it showed similar militant characteristics, because it was oriented to legitimize the Walloon identity as opposed to the Belgian, and set out to promote the movement. Unlike the situation in Flanders, university historic research did not become the driving force of the historiography. It also encountered the difficulty that the Walloon territory and the Francophone community did not coincide, and that therefore a certain tension arose between the regional Walloon identity and the defence of Francophony in Belgium. At present the principle question is the coherence between the Walloon society and the Walloon identity. The fact that a number of the promoters of the Walloon movement define themselves exclusively in terms of regionalism, and specifically disassociate themselves from a description of the Walloon movement as a national movement, indicates how strongly present-day political actors are still connected with the vision of the past.

However, the link between politics and society with the historiography about nationalism is even greater in Eastern Europe: in Poland, Russia, Lithuania, Byelorussia, and the Ukraine. The historical interpretations and the representation of the national movements are completely dominated by geopolitics, even if there is an onset of an evolution towards a more pragmatic scientific approach. This subservience to politics is also notable in Catalonia, which meanwhile has acquired an autonomous position within the federal state of Spain. Here the history of Catalonia is even considered equivalent with the history of Catalanian nationalism. There are attempts to write a history of Catalonia, as if there was no history of Spain. This is even more the case for the history of the 'unfinished nation' of Brittany, where the historiography is still completely dominated by oppositions within society between proponents and opponents of a project of the further development of the Breton nation – oppositions, which in part are determined by the generation gap between the historians.

TPOLOGY OF HISTORICAL RESEARCH

Various types of historical research coexist in the approach of nationalism and national movements. The oldest type is that of the history of the movement, which at first was presented as an alternative history that was neglected or even suppressed by the official historiography, and which was initially characterized by a black and white description of heroes and villains. It was a kind of historiography that had an entirely inward orientation, both as to the description of events, as to the public it addressed. It was to convince the followers of the justice of the cause, and to inspire them to continue to devote themselves to the aim of the movement.

A second approach was the unmasking of the myths, which had been created around certain events in the histories of the movement. Some even attempted to go further in trying to 'deconstruct' the way the movements had been represented in these histories, and to show how the representation of that own history suited the needs of a certain elite, which tried to use the 'masses' for their own purposes. The 'deconstruction' could even question the 'veracity' of the basic elements, such as the national identity and the legitimacy of the movement. Such an approach obviously holds a certain risk of reductionism that views nationalism and national identity merely as an instrument of power, of socio-economic interests, or of a certain ideology or *Weltanschauung*, without consideration for its authenticity or its own appeal.

A third approach amounted to relating the history of the movement to the broader context of the development of society. Thus the focus was in particular on the social factors that contributed to the socio-economic and political development of a specific national community. It also took account of the social functions fulfilled by that national community, as well as of the connection with the national question and the social reality, such as in the case of Brussels, for example. It also investigated the link of objectives and their realisation with those of other trends in society or institutions – like the trade union movement or the Church – and tried to find an explanation for the increasing general sympathy for, or the rejection of a particular national movement. That approach did not limit its research to the actions of militants or allies, but also assessed its effect on public opinion.

Finally it was possible to emphasize how national events affected the daily reality of the members of a community, and how cultural choices and interpretations were influenced almost imperceptibly by what Michel Billig called the 'banal nationalism'.

CONCEPTS

The study of national movements and nationalism uses various concepts, to describe their evolution. With reference to the ethnic-cultural content of the national identity, the focus is on the shifts in the area of the formation of community, the

connection with a certain social class, its ideological legitimisation and the symbols that express all this. The various phases of a national movement could cause a non-dominant nation to be typified either as a sub-nation of the larger nation-state, or a nation-against-the state, a sub state-nation, a fully-fledged nation in a federal or confederate context, or simply as a nation state.

Depending on how you define 'national movement' determines whether a regional movement is after all a kind of national movement. It may happen - as is the case for the Walloon movement - that the militants avoid the label of 'national' or 'national movement', because they are convinced that nationalism is per definition radically right wing, and antidemocratic. The scientific establishment of theories on the subject of nation and nationalism has meanwhile long since rejected this assumption, but within the Belgian context the Francophone and Walloon politicians do not want to recognize this, because they identify nationalism only with extreme-right Flemish nationalism.

An important reason for the lack of understanding between French and Dutch speaking communities in Belgium is based - in addition to the above mentioned prejudice - on whether or not, one should recognize the right of a cultural community to make decisions within its own territory that limit the right of the individual - such as the use of languages in public life. Whilst this is taken for granted in established states, the 'community rights', which the Flemish community is allowed to impose are de facto rejected by the Francophone community as being incompatible with the 'individual rights' of the citizens. These different legal conceptions automatically brings about a certain language imperialism on the part of the French speakers, if they are not prepared to accept the language decisions on the territory of the Flemish community, and ensures a cold war atmosphere between the communities that chronically blazes up. It is clear that comparable lack of understanding of the dominant state nationalism needs to be faced in other states as well, where opposing national movements attempt to conquer rights for their own community via the implementation of 'community rights' within the community territory that the movement defends.

Anyway, identities, including national identities, are not exclusive, and need not necessarily be mutually incompatible. In many cases we find various levels and 'overarching identities'. People can operate within their own national community, as Catalan, Breton, or Fleming, yet at the same time be a citizen of Spain, France, or Belgium. Mostly they only become aware of this, when they are abroad. They can at the same time enthusiastically dedicate their efforts to a further expansion of the European Union, and/or in the course of time acquire a certain European identity. The common currency, which represents the most obvious kind of a daily European 'banal nationalism', also contributes to this. After all, the euro is not only an economic instrument, but also a symbol.

Finally, symbols are very important. Identities only exist in a solidified form, as symbols. It is significant that for instance even the Brussels Capital Region went to select its own 'national symbol' – the yellow bog asphodel on a blue field – and even its own 'national' holiday, after the state reform had created its institutions. Such symbols serve as points of recognition for the community. They are important daily reminders, referring to the simple 'existence' of the community. In the case of Brussels, they are found on signposts, official announcements and on hardly noticed flags that drape the façades of the buildings of the institutions. Therefore, they must not be overlooked in historical research.

FACTORS IN THE CREATION OF NATIONS

We briefly review a few factors that were of an overriding importance in the creation of a national movement or a nation, and which have been discussed in the various contributions. A first important aspect is the geography and the geopolitical situation. Particularly in Eastern Europe, that geopolitical context is of primordial importance, but it also plays a role in Western Europe. Historical research into nations and national movements must therefore take that context into account. War and occupation, liberation – with or without quotation marks – and past-war compensations for punishments can leave deep scars in the collective memory of some communities, which may still be very vivid even after several generations. That was the case for the after-effects of the First and Second World War, but also of the Spanish Civil War.

The accumulation of 'injustices' from times past, or the renewed presentation of these facts by the nationalistic movement as being suddenly relevant for the nation, may contribute to the intensification of the national consciousness. Many such examples can be found in Eastern Europe: such as the anti-Russian attitude in Poland, which never really disappeared, although the official historiography during communist times had suppressed or covered up the frictions and problems of this history. The latter now were emphatically presented. The same holds for the Baltic States, where after the separation from the Soviet Union, museums of occupation were founded that dealt with the period of 1939 until 1989, treating both the Soviet Union and Nazi Germany as occupying forces.

The contrasts between the centre and the periphery is one of the most important factors in the old nation states, such as Spain, France and the United Kingdom, which have gone furthest in implementing centralisation, and which treat the peripheral areas both politically, socio-economically, and culturally in such a way that the inhabitants had the impression of living in a kind of second-rate colony. That of course reinforced the creation of a community in such regions, as Catalonia, Brittany or the 'Celtic fringe' of Ireland, Scotland, and Wales. The unequal socio-economic development in its turn united the peripheral community in its rejection of the centralized economic policy, which they perceived as unjust.

The joining together of the defence of a socio-cultural identity with the defence of the material interests of that community – as Hroch demonstrated earlier - was the most important element for a chemical reaction bringing about a transition from phase A and B to phase C, of mass adherence of a non-dominant cultural community to a national movement. For the Flemish movement this played a role until the second half of the twentieth century, for the Walloon movement from the 1960's. At present, socio-economic factors are again of great importance for the position of Flemish education in Brussels.

Older institutions or communities, such as the church or the trade union movement, played an important role in the creation of the national community. Sometimes they are mostly the bearers of the national identity. Many examples of this may be found both in Eastern and in Western Europe. The role fulfilled by priests and seminarians in some movements may be taken up by militants of the existing labour- or farmers' movement, or by a socialistic or populist movement, which appropriates the programme of the national movement. After all, only when a mass following can be created in one way or another, then the smaller national community gets a chance of acquiring its own true institutions. Once these have been created – as was the case in Spain and Belgium – they will take over the role of the consolidation of the national identity. Because institutions are far more stable than social movements that depend on volunteers, and because they tend to sustain themselves, – setting aside civil war or border conflicts – it is very likely that once the national movement has reached this stage, it can be certain of the development of its own identity for generations to come.

The networks between the various national movements and militants were also a factor. As early as in the nineteenth century a magazine was published in Flanders with the revealing title *De taalstrijd hier en elders* ("The linguistic conflict here and elsewhere"), which gave the supporters of the Flemish movement the impression that they were not alone. During the interbellum period it was known that there were organized contacts between Flemish nationalists and Breton nationalists. After the Second World War networks came into being as well, between 'people's nationalists' who opposed the 'state nationalism' of the established order. Since the expansion of the European Union, a level of the Europe of the Regions was created, in a comparable development. Here, the authorities of the Flemish community played an important role. The feeling that it was possible for a nationalist to have an international profile at the same time was often an important support to carry on with the creation of the nation. At present, the European Union serves as a political umbrella for both existing nation states and rising national communities on a 'regional' level. It constitutes a guarantee for a continued peaceful completion of a process of the redistribution of political competences between the old nation states and the new national 'sub state' states.

THE SOCIAL ROLE OF THE HISTORIAN

In the above-mentioned contributions there have been several warnings that historians should not take it for granted that they stand, like the gods on the Olympus, high above the commotion of the events, in order to describe the history of the national movements and the national communities. For historians the truth is also that "our convictions inspire our research" and that it would be "arrogant" to think "we as historians are remote from social developments". There are many examples of this. However, does this conclusion release the historian from his own social role?

Although he is aware that he cannot totally escape from the influence of what happens around him, it seems to me that it is the historian's vocation – whether he is part of the national movement he studies, or outside it – to strive for as critical an analysis as possible of past events, and for the most balanced possible synthesis of the evolution of the movement and the national community. The best guiding principle in this seems to me to be the simple suggestion made, during a congress about the 'engagement' of historians a few years ago, by the well-known British historian Peter Gay: "*tell the truth, the rest is commentary*".

Of course it will never be possible to tell the final and definitive truth, there are still many sources, which are inaccessible, whilst present-day developments give rise to constant new questions, so that every generation rewrites its own history. However, that does not mean that historiography is just marking time. There is no doubt that progress has been made in our perceptions and in our more scientific approach of the past. That progress may not occur in a linear movement, as has been demonstrated by several contributions; old contradictions and convictions of historians may surface again and colour the interpretations. Yet others have indicated that for instance the *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* ("New Encyclopaedia of the Flemish Movement") of 1998 had a far more critical tone and showed a more balanced picture of the past than the first *Encyclopedie* ("Encyclopaedia") from 1973-1975. The hero worship was gradually being replaced by a more balanced approach, and the 'faults' of the movements were less 'glossed over'.

Even if – or just because – the historian is paid by the community he describes via the financing of the university he belongs to, it is his task to carry out his profession according to all the rules, and to also expose to the light of day those unpleasant aspects from the past of the community that are unpleasant at first sight. After all, his first social task is to search for the truth as honestly as possible. Truth sets us free. To produce a more truthful image of the origin and development of the national identity is to contribute to a better community. The historian can assist that community to free itself from the prejudices and the delusions of the past.